

Проф. др Ивана КРСТИЋ МИСТРИЦЕЛОВИЋ
Проф. др Драган МЛАЂАН
Криминалистичко-полицијски универзитет

ДОИ: 10.5937/bezbednost2201033K

УДК: 614.84(497.11)“18“

Оригинални научни рад

Примљен: 27. 12. 2021. године

Датум прихватања: 1. 4. 2022. године

Прописи о пожарној безбедности у Србији у првој половини XIX века

***Апстракт:** Развој заштите од пожара и нормативно уобличавање ватрогасних и превентивних пожарних мера у српској држави изграђиваној у XIX веку одвијали су се у складу са општим друштвеним приликама и степеном достигнутог државноправног развитка. Пожарна безбедност у обновљеној Србији развијала се почев од искуствене заштите од пожара, кроз учење на пропустима и уоченим грешкама током пожара, преко настојања да се контролише примена ватре у занатским процесима у првој половини XIX века, до подизања грађевина припремљених за пожарни сценарио и стварања пожарних чета осамдесетих година XIX века. Имајући у виду да је пожарна безбедност у прошлости Србије тек спорадично истраживана, њено научно истраживање чини се оправданим. Због прописаног обима рада предмет истраживања ограничен је на нормативни ниво пожарне безбедности као истраживачког проблема. У раду је анализиран правни оквир пожарне безбедности у Србији у првој половини XIX века, са посебним освртом на прописе о гашењу пожара, одредбе о превенцији пожара и одредбе којима је санкционисано нарушавање пожарне безбедности. Истраживање пожарне безбедности у прошлости Србије с циљем да се о њој стекне сређено, систематизовано и проверено сазнање, подразумевало је систематско трагање за ваљаним чињеницама, њихову анализу, интерпретацију и*

уопштавање у циљу извођења општих законитости. Чињенице садржане у релативно малом броју секундарних извора провераване су упоређивањем са чињеницама прикупљеним из примарних извора, историјских докумената, применом историјског метода, док су као допунски коришћени метод анализе садржаја, догматско-правни и социолошки метод.

Кључне речи: *пожар, пожарна безбедност, пропис.*

Увод

Нововековна српска држава изграђивала се кроз борбу за национално и феудално ослобођење од Турака. Слабљење власти турских органа и упоредо стварање и јачање домаћих органа власти довело је до либерализације друштвеног живота и до миграција српског становништва из унутрашњости у вароши као трговачке и занатске центре. Нови варошани донели су са собом патријархалне обичаје, који су им служили као штит током дуготрајне владавине иноверних завојевача, а који су, будући дубоко укорењени у свести српског народа, пружали жилав отпор новим животним условима.

У првој половини XIX века долази до пораста броја становника у варошима. Они на уситњеним парцелама подижу збијене грађевине, куће које почињу богатије опремати намештајем и магазе и радионице у чаршији препуне разноврсног еспапа и занатских производа. Са порастом вредности имовине у варошима јача и свест о потреби њене боље заштите, нарочито од пожара. Ради тога и сами власници кућа и радњи почињу учити како се граде пећи и фуруне, како се чисте ложишта и димњаци, актуелизујући и код власти потребу унапређења пожарне безбедности у вароши. У томе је предњачио Београд, чији су еснафи сигнализирани кнезу Милошу на нужност организоване борбе против пожарне опасности. У недостатку професионалних пожарника, какви се током XVIII и у првој половини XIX века јављају у развијеним европским градовима, српске власти заштиту од пожара поверавају постојећим полицијским органима, пандурима и патролцијама. Потпуно необучени и у доброј мери и недисциплиновани, ови чувари јавног реда нису се показали ефикасним у ватрогаству, те надлежни државни органи прибегавају укључивању самог становништва у заштиту од пожара.

Устанички услови објективно нису погодовали систематском законодавном раду ни у области пожарне безбедности. По свој прилици се гашењу пожара приступало *ad hoc*, а одсуство претходно утврђених правила се изгледа покушало надоместити оснивањем једног осигуравајућег друштва за помоћ погорелцима. Правитељствујушчи совјет је на предлог Доситеја Обрадовића 1806. донео правилник према коме су чланови Друштва могли бити сви Срби кућевласници уз обавезан улог 1% од вредности куће у фонд Друштва који се користио искључиво за подизање нових кућа, а властима је наложено да поведу рачуна да се куће зидају „како ваља по немачком начину“ (Млађан et al., *Историја професионалне службе заштите од пожара у Београду, 1864–2004*, 2004: 6).

Од 1815. до 1830, за време прве владавине кнеза Милоша Обреновића, пожарна безбедност се развија у оквиру система двовлашћа. Тада се у Србији, формално турској провинцији, фактички гради самоуправа, захваљујући умешности кнеза Милоша да од турских органа издејствује надлежности које преноси на домаће органе. Признат за врховног кнеза од Народне скупштине 1817, Милош је ранију изборност сеоских, кнежинских и нахијских кнезова као локалних старешина заменио њиховим постављењем, да би са оснивањем магистрата двадесетих година на те нахијске судове прешле судска функција и добар део извршне.¹

Након признања аутономије Србије 1830, у руке домаћих органа извршне власти, пре свега полицијских, прешло је и старање о пожарној безбедности, које је до краја Милошеве владавине у нормативном смислу било фокусирано на организацију гашења пожара. У уставобранитељском раздобљу прописују се и мере превенције пожара и санкције за нарушавање пожарне безбедности, које остају расуте у разним прописима јер је изостало јединствено нормирање пожарне безбедности.

Прописи о гашењу пожара у првој половини 19. века

Пожар који је почетком 1834. избио у Београду, а нарочито пожар у новембру исте године у Крагујевцу, указали су да је правно регулисање гашења пожара нужност. Кнез Милош је наложио попечитељу внутрених дела Ђорђу Протићу израду уредбе против по-

¹ Више о томе: М. Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије*, I, Београд 1901, 63–64.

жара „да би се народ у таквом догађају бранити и распрострањење пожара препречити мого“². Протић је сачињену Уредбу противу пожара доставио кнезу Милошу,³ који ју је 7. новембра 1834. потврдио као Уредбу за гашење пожара.⁴ Та ће уредба остати на снази у Србији цео век, до доношења Закона о ватрогаству у Краљевини Југославији 1933.

Уредбом су у 17 чланова прописана правила о организацији гашења пожара, о превенцији пожара и о кажњавању виновника пожара и крадљиваца који дело крађе изврше за време пожара. У уводу је Протић изнео мотиве доношења Уредбе, истичући како Правитељство „за необходимо нужно судило је и противу пожара, свирјепог овог људи и имања њини упропаститеља и опустошитеља, уредбу учинити, уредбу велим, која по точном набљудавању свом могла би предупредити несрећне и многе бједе, које произилазе од пожара где уредбе нема, како такав утушити или распрострањење његово предупредити ваља“. Свестан појачаног пожарног ризика у насељима у којима су куће збијене, Протић истиче нужност „да се у свакој вароши, паланки и обшеству, где више кућа у близости има, уредбе заведу, по којима би се житељи, кад се пожар појави, управљати и наћи се могли, знајући сваки своју дужност и посо, шта му онда радити, чега се латити, и чим му се занимати ваља“.

Уредба најпре прописује обавезу надлежне месне власти да сразмерно укупном броју становника одреди мештане за гасиоце пожара и то „од 100 житеља ваља да се уреди, да између стотине четрдесеторица приправљени буду на 20 чаброва, десеторица да се одреде са кантама, седморица са лаким мердевинама, двадесеторица са сикирама, десеторица са чакљама, а остали са врећама“, а „где буде у коме месту число житеља веће, онде нека се према ономе числу по пропорцији на преднаведени начин исто разређење учини“. Затим је прописана и општа обавеза гашења пожара: „Остали пак, кои у горенаведени ред нису стављени, и во обште свака кућа, дужна је тамо, где се пожар појави, притећи, кои с бакрачем, кои с крчагом водом пуним; и макар каквим судом јачим, којим се вода сипати може, тако, да се онда нико безпослен не усуди бити“ (чл. 1).

2 Архив Србије (АС), Суд округа Крагујевачког, Деловодни протокол, Н^о7 од 5. јануара 1835.

3 АС, Кнежева канцеларија (КК), XX – 88.

4 Уредба за гашење пожара од 7. 11. 1834, Крагујевац 1834.

Сви гасиоци дужни су да чим се пожар појави „к месту оном, где се појави, сваки са одређеним себи орудијама тамо притеку; чаброноше с водом, канташи с кантама, мердевинари с мердевинама, сикираши са сикирама, чакљари с чакљама, врећари са врећама“ и свако треба да се „себи одређенога посла лати, и такав најревностније одправља“ (чл. 2). Прописане су и дужности сваке групе гасилаца. Чаброноше треба да „свагда и у свако доба чаброве своје заједно с чабрењацима у готовости имају, и да сваки свога друга зна, тако, како ће одма, како се где пожар појави, с чаброви к води отићи, чаброве своје напунити, и к месту пожара поитити, и тако непресјечно воду доносити, док се год пожар неугаси“ (чл. 3). Канташи треба да са својим кантама што пре дођу на место пожара „и чим вода доспе, да је с кантама заитају и на ватру бацају, ако је ватра низко, са земље, а ако је високо, они да се преко мердевина на грађевине пењу, и воду из канта на њу бацају“, настојећи „запаљену већ грађевину угасити, или, ако то бити неможе, барем сипањем воде забрањивати, да се пожар даље не разпрострањава“. Очигледно упознат са пожарном опремом у развијеним европским државама, Протић наглашава да канте „ваља да буду лаке и удобне, да се из њи вода из чаброва заитати, и на ватру бацати може“ и препоручује: „Најбоље би било овакове из Немачке стране кожне, и нарочито овог посла ради начињене, добавити“ (чл. 4). Мердевинари треба да на месту пожара „онде, где се позову, да мердевине наместе, па преко њи ваља им и људе, којима је дужност на горећу грађевину пењати се, пуштати, и сами воду онамо, на крову гасећим ватру додавати, и празне канте натраг примати и заитачима давати их“. Мердевине треба да су лаке и величином прилагођене месним грађевинама, те „ако у месту има и низки и високи грађевина, ваља и мердевине разне висине устроити, и наредити, да једни буду дужни високе, а други низке мердевине имати“ (чл. 5). Чакљари су дужни да „пред ватром, а и из саме ватре незапаљену јошт јапију, и друге ствари да извлаче, притом и запаљену јапију да на чистину развлаче, и да се старају у пламену горећу грађевину, ако се она водом угасити не може, к земљи обаљивати и предупређивати, да се пожар даље не разпрострањава“. Ако се пожар не би могао „другојачије утушити, док се покрај ње која стојећа грађевина не обори, онде ваља чакљари, заједно са сикирашима, да све своје силе употребе, да се иста грађевина што скорије развали, испред пожара уклони, и тако

се исти предупреди“. Чакље „ваља да буду гвоздене и на дугачко, но лако дрво посађене, како ће се с њима моћи из далека и лако из ватре којешта извучити“ (чл. 6). Дужност сикираша је да „ако се неможе запаљена грађевина водом угасити, да се старају развалити је“, као и да са чакљарима учествују у пресецању пожара које нареди месни старешина. Ако у месту има дунђера, њих као најспособније треба одређивати за сикираше, а „где њи не би било, онде ваља опет изабрати људе, кои су сикиром радити вешти“ (чл. 7). Врећари су били дужни „најпре да се постарају, из они грађевина, које су већ у пламену, а после тога и из они, које су у опасности запалити се, ствари износити и на безопасно место остављати ји“. У циљу спречавања могућих злоупотреба, за врећаре „ваља људе изабрати најпоштеније и најпоузданије, за кое је осведочено, да што прикрити неће“ (чл. 8). Координација и синхронизација биле су изузетно важне за ефикасност гашења пожара, те је прописано да за „сваку ову струку обранитеља ваља по једнога настојника одредити, а пред све вообште једнога, да би тако ствар поредочније ишла“ (чл. 9). Да би се „при првом појављењу пожара, такви утушити могли“, прописано је да треба „по чаршијама наредити, по на четири дућана једну каду“ сличну табарки, коју треба поставити испред или иза дућана и старати се да увек буде напуњена водом, која ће се лети мењати „сваког понедељника“ (чл. 10).

Као мера превенције прописано је да при грађењу дућана треба „на то пазити, да се оџаци онако граде, како неће сваки час опасност бити, да се ватра у њима не појави“ и посебно „мотрити, да не би где надограђени и неизведени оџаци остали“, а „гди би се такви нашли, онде имаоца таковога ваља и преко воље његове натерати, да оџак обезбједи, или му забранити, да у онај ватру ложи“ (чл. 11). Сваки житељ места био је дужан да, ако први опази пожар, „одма бацањем пушака, и викањем ‘ватра’ знак на ларму даде“, а у месту где има звона „онде ваља и звонењем знак дати“. Да би се спречили случајеви лажног узбуњивања, надлежна месна власт имала је забранити „да се ноћу пушке осим оваковог случаја не бацају“, а онога ко се упркос забрани „усуди ноћу на празно пушку избацити“ суд је имао строго казнити (чл. 12). Окружни судови били су дужни да Уредбу обнародују „свуда по варошима, паланкама и по обшествама, где су куће близу“ и да се старају „да се она најточније изврши и у дјејство приведе“. По објави Уредбе суд је имао да одреди рок за набавку прописаних ствари и „кад то време термина

изиђе, онда да визитацију учини, и извиди, јели сваки своју ствар набавио“, те да онога ко би „речену заповест пренебрего“ казни први пут „у новцу“, а други пут и новчано и бојем (чл. 13). Сви житељи су у случају појаве пожара имали да притекну гашењу пожара, а нарочито су чиновници били дужни што брже доћи на место пожара „и онде у свему примјером свима житељима предходити, и на поредак онде пазити“ (чл. 14).

Последња три члана Уредбе садрже казнене одредбе. Онога ко при појави пожара „са своим алатом или на обрађивање не изиђе, или изиђе, а не узте по дужности својој пожар гасити“ суд је имао ухапсити и испитати, те ако „не докаже какве важне узроке, кои су му на помоћ изићи препјатствовали“ примерено казнити (чл. 15). Формулација одредбе о крађи при пожару и казни за ту квалификовану крађу указује да је њен аутор кнез Милош: „Будући да крађа при пожарима, како год и она при корабљекрушенију, у число крађе црковне долази, и назива се светотатство; то овој крађи при пожарима опредјељуе се по височајшем опредјеленију Његове Свјетлости милостивјеишег Господара и Књаза нашег шиба кроз среди чаршије, с тим, да му се украдене ствари, ако је могуће о врат објесе, величину пак овакове казни опредјелиће по величини довољно осведочене кривице местни овде Суд“ (чл. 16). Пошто је до пожара најчешће долазило услед несмотрености укућана, старешине имале су одмах по угушењу пожара „домаћина оног, код кога се је пожар појавио и произишо, на строги испит предузети, и нађули га крива, да је сирјеч или његовим или кућана његови несмотренијем и небреженијем пожар произишо, да таковога његовој кривици соразмјерно и примјерно казне“ (чл. 17).

„Пожарно питање“ било је посебно актуелизовано у Београду двадесетих година XIX века, када се варош почела ширити и изван шанца, зато што су се куће, занатске радионице, трговачке магазе и магацини махом подизали од дрвета и прућа облепљеног блатом и са примитивно начињеним ложиштима. Након пожара у чаршији на Теразијама који је указао на проблем недостатка воде, израђен је 8. априла 1843. Пројект о поретку при гашењу пожара, који је као „предупредителне мере за гашење пожара“ прописао да београдски еснафи што пре, а најкасније до Ђурђевдана 1844, каце напуњене водом поставе на одређена места.⁵ Да је пропис примењиван потврђује

⁵ АС, КК, XV – 1484.

акт Попечитељства внутрених дела од 15. јуна 1847, којим се начелству округа подринског шаље копија „Наставленија овдашњему Управитељству Београдском на набљудавање прописана“ за случај појаве пожара.⁶ За разлику од овог прописа, предлог управника Београда Јована Вучковића из јануара 1848, који је предвиђао ефикаснији распоред занатлија у гашењу пожара, обавезу варошана да бар једном месечно чисте димњаке, као и обавезу механџија, кафеџија и фурунџија да имају спремне посуде од 50 ока воде, а забрањивао израду дрвених оцака и коришћење отвореног пламена на улици, Попечитељство внутрених дела није усвојило.⁷ Правилима за гашење у вароши Београду пожара од 31. октобра 1851. године су прописани врста и количина пожарних справа и опреме које је сваки занатлија морао увек имати у приправности, распоред еснафа и обавеза поступања лица ангажованих на гашењу пожара по наредбама полиције.⁸

Поводом пожара који је 1848. године избио у башти председника Суда округа београдског Стефана Јовановића Управа вароши Београда предложила је Државном савету да се „лица Сакаџијског реда“, која су се „при гашењу догодившег се 19. Марта т. г. пожара ... не само отликовала но и оштетила“ обештете и награде. Признајући „справедљивост, да се штета овим људма накнади и награда даде“, Савет је донео Решење о награди за гашење пожара које је кнез 20. јуна потврдио, према коме је убудуће општина имала надокнадити штету и дати награду гасиоцима „и онима, који најпре притеку на пожар с одличном помоћу“, а држава ако би се „пожар појавио на правитељственом зданију“.⁹

Одредбе о превенцији пожара

Одредбе о превенцији пожара у првој половини XIX века су спорадичне и срећу се махом у прописима који се односе на организацију и надлежности полиције и војске, као и у прописима донетим за подручје Управитељства вароши Београда.

Указом о саставу Државног савета и Кнежевог кабинета, о дужностима Савета и појединих министара и чиновника у Саве-

6 АС, Министарство унутрашњих дела – Полицајно одељење (МУД – П), 1847, IX – 117.

7 АС, МУД – П, 1848, XIV – 9.

8 АС, МУД – П, 1868, XV – 160.

9 *Зборник закона и уредаба у Књажеству Србији (Зборник)*, књ. 4, 1849, 160–161.

ту и Министарствима од 14. фебруара 1835. године, попечитељ внатрених дела био је, између осталог, дужан и „завести средства, којима би се предупредили пожари и други несрећни случаји по варошима и селима, и старати се како би се онима помогло, које би такви случаји постигли“.¹⁰ Прописом дужности за полицаје и полицију издатом 10. августа 1835, свима исправничествама наложено је „да мотри Полиција, дал’ се местне уредбе набљудавају, да пази, да се сокаком не пуши или ватра носи, будући се од туду лако пожар особито при великом ветру догодити може“.¹¹ Према пропису од 2. јула 1836. године главни полицај вароши Крагујевца је имао „нарочито мотрити на то, како се ватре по кућама, меанама и осталим заградама по вароши ложе. Ту ће му нужно бити, да прође цјелу варош од краја до на крај, и да провиди какви су гдје банци, на којима се ватра ложи, какви оцаи и прочаја, па гдје примети, да је што опасно и да би лако несрећу какву проузроковати могло, ондје да гледи да такову опасност предупреди тим да онога, из кога би се куће такве опасности бојати морало, принуди да у боље стање оно, што му је у кући неуредно, приведе.“¹² Исте обавезе прописане су Дужностима војени команданата, исправничества и срезскиј старјешина од 11. новембра 1836. свим варошким полицајма и среским старешинама.¹³ Устројенијем Државног савета од 27. априла 1839. прописано је да „у случају пожара у Совјету или у близости породившег се сви канцеларијски чиновници, осим ако би сопствена њихова кућа или обиталиште у опасности било, у канцеларију похите и постарају се Архиву и остала Акта од пожара спасти“.¹⁴ И чиновници Попечитељства иностраних дела били су према Устројству од 29. маја 1839. дужни „у подне, у по ноћи потрчати у канцеларију ради спасенија јавни данија, кад се у њој самој или близу ње пожар појави“, а „само оному от њи, кому је кућа и обиталиште у оно исто време од пожара у опасности слободно је изостати и забавити се о својој невољи“.¹⁵ Устројством централне државне управе од 29. маја 1839. Полицајно-економическом

---

10 *Зборник*, књ. 30, 1877, 42.

11 Исто, 88.

12 Исто, 124.

13 Исто, 134–149.

14 *Зборник*, књ. 1, 1840, 27.

15 Исто, 35.

одељењу Попечитељства внутрени дела у дужност је стављено и „предохрањавање од пожара, наводненија и други непогода, и тима подобна“.¹⁶ Према Уредби о држању панађура од 13. јула 1839. срески начелник био је дужан „да настоји, да у они мести, где се поред живе стоке и све остало продавати сме, роба и остали дућански еспапи одвојени буду од продаваца овоземни производа, као од продаваца неучињени кожа, сира, масла, вуне, кудеље и томе подобно; и да меане, при којима непрестано ватра гори, поради предохраненија пожара, од свију преднаведени продаваца поудаљене буду“, „да и дању и ноћу патроле изашље с налогом, да мотре, да се коме што не украде, да се ко не казни, да неима гди близу болти и дућана ватре или чега другог, што би коме могло шкодити“ и „да забрањује ложити ватру близу дућана и чадора, у којима се болтацијски и остали еспапи продају, особито при великом ветру“.¹⁷ Уредбом за општинске приходе од 12. септембра 1839. прописано је да се општинске потребе, укључујући и „набављање справа за гашење пожара, подмирују из општинских прихода.“¹⁸ Закон војени од 31. октобра 1839. наложио је свим војницима „да са свећом и ватром, било у касарни било у квартирима, смотрено поступају“.¹⁹

За пожарну безбедност у Београду надлежна је била извршна власт, коју су до 1830. године представљали турски муселим и српски варошки кнез. Незадовољни ревношћу турских пазваната, плаћених да им штите добра првенствено од пожара, београдски еснафи су 1827. молили кнеза Милоша да као варошког полицајца ангажују Танасија Митровића за 50 гроша месечно.²⁰ Кнез Милош им је изашао у сусрет, овластивши варошког кнеза да „варошане наређује ноћу у патролу, која како од ватре, тако и од сваке опасности чаршију да чувају“ (Алимпих, *Историјски развитак полицијских власти у Србији*, 1905: 67).

У априлу 1828. године је у оквиру Београдског магистрата устављена посебна полиција. За првог директора постављен је Петар Лазаревић Цукић, који је укинуо пазванте и ангазовао већи број српских пандура са којима је патролирао по вароши.²¹ Када је кне-

¹⁶ Исто, 38.

¹⁷ Исто, 87.

¹⁸ *Зборник*, књ. 1, 1840, 119.

¹⁹ Исто., 145.

²⁰ Тодоровић, М. *Београд кога више нема*, ИЗДАВАЧ Београд б. г, 30.

²¹ *Полиција*, бр. 6, 1914, 161.

гиња Љубица са децом 1831. прешла у Београд, кнез Милош је издао Пропис по коме се полиција београдска владати и дужности своје испуњавати има.²² Поред жеље да благовремено буде обавештен о намерама Турака који су се повукли у тврђаву на Калемегдану, кнез Милош је ради боље безбедности наредио Рајовићу да пандуре који су злоупотребљавали и неуредно вршили службу замени новим. Три велика пожара у априлу исте године, од којих су два изазвали Турци са намером да запале београдску чаршију, изазвала су узнемиреност варошана, нарочито трговаца забринутих за своју робу, и уједно указала на потребу да се превенцији пожара посвети озбиљнија пажња. Већ почетком маја 1831. кнез Милош је наложио „дананоћно надгледање свију кућа“ ради предупређења намерног изазивања пожара, које су дању спроводили власници, кућа, а ноћу варошани које би Рајовић поставио „на свакиј ћошак“ и мешовите српско-турске патроле које би са фењерима крстариле мрачним варошким сокацима.²³ Рајовић је 6. маја известио кнеза Милоша да је и Турцима и Србима под претњом строге казне заповеђено „да се нико усудио не би после акшама без фењера никуд поћи“ и да је уз обичну патролу, која се кретала главним сокацима од конака до Дорћола, још „једна особита наређена“ да „потајно“ чува Зерек.²⁴ Истог дана је и Алекса Симић, базрђан-баша београдски, известио кнеза Милоша да је „да не би какви злодеј опет гди ватру подбацио“ наређено ноћно стражарење у свим варошким махалама и за хватање таквих лица стражарима обећана награда од 1.000 до 1.500 гроша.²⁵ Заштита од пожара је, чини се, добро функционисала 1832. и 1833, а питање превенције пожара поново је отворено почетком 1834, поводом пожара који је 4. фебруара избио у Букуреш-малој у кући кмета Андре и који се услед јаког ветра распламсао и „прогутао 7 кућа сиротињскиј“. Материјална штета је била огромна, а да се запалила дашчана магаза трговца Симе Ковачевића у којој је било и око 600 ока барута не би се „огањ утаманити могао док све изгорело не би“ (Перуничкић, *Београдски суд 1819–1839*, 1964: 588). Увидевши опасност од чувања барута у вароши, кнез Милош је 25. фебруара 1834. Јовану Обреновићу као губернатору Београда наложио да нареди да се барут складишти код

22 Мистрицеловић, Крстић, И., Радојичић, М., *Анализа прописа о раду београдске полиције из 1831. године*, Безбедност, 1/2015, 105–120.

23 АС, КК, V – 91.

24 Исто, 90.

25 Исто VII, – 761.

Батал-цамије и да се фишеци продају само у малим количинама у посебно обележеним дућанима.²⁶ Према пропису од 1. децембра 1837. београдска полиција била је дужна „да пази да се сокаком не пуши, или ватра носи и да ли се у некој екмециској фуруни или кући без оцака ватра не ложи, будући се отуда лако пожар може догодити“, а „за непредвидиму опасност од ватре, дужна је полиција наредити да се како у чаршији тако и по махалама на више места у кацама свакој воде налази и да како чаршија, тако и мале свакад имају у приправности: секире, мердевине, чаброве и чабричиће те да би се пожар брзо угушити могао“.²⁷ Београдски магистрат је Управи вароши Београда 15. децембра 1837. наложио да „све у вароши рђаво постројене оцаке, узроком којим би се пожар догодити могао разгледити, наложивши људима да оцаке своје поправе, који су низки и под кровом да се на више изведу, узки и рђаво постројени да се прошире и исправе, да се не би због оваквог оцака каква несрећа догодити могла“, да убудуће полиција „прегледа како се оцаци праве и да опомиње људе, да сваки свој оцак добро гради, за избећи сваку опасност од пожара, којим би себи и комшијама својим од рђаво заграђени оцака учинити могли“ и да забрани или макар ограничи употребу „мангала са ђумуром“.²⁸

Уредбом о дужностима чиновника, квартаљника, буљукбаше и пандура управе вароши Београда од 1. новембра 1840. прописано је да управник вароши „набљудаваће Уредбе противу пожара које су већ издате, и које ће се у напредак још издати, предупредити ће сваке могуће пожарне несреће догађаје“. Ради тога је био овлашћен: забранити „с упаљеним лулама сокаком ићи“ и „ватре по сокацима у мангалима разпаљивати или авлијама ложити, као што то обично на седељкама бива“; наговарати људе у „малама где су куће раштркане да тврде оцаке граде“, а „у чаршији гди су куће и дућани почешћи, принудити да баш сваки притјажатељ на бини својој зидани оцак има“; наредити механцијама „да нико у арове ноћу са голом свећом без фењера не иде, јер ту се најпре несрећа догодити може таква, да цела варош страда“ и наредити „да се деца ватром и барутом не играју, а фишекције да су изван вароши“.²⁹ Поводом пожара који је у ноћи између 2. и 3. марта 1843. године

26 Историјски архив Београда (ИАБ), Протокол Београдског суда, бр. 101/1834.

27 АС, Државни савет (ДС), Деловодни протокол, бр. 4944 од 1. децембра 1837.

28 ИАБ, Управа Града Београда, 1837, кут. 1, бр. 261.

29 *Зборник*, књ. 30, 1877, 161.

избио у штали Тодора Јовановића на Теразијама, Управа вароши Београда је издала наредбу еснафима да „дунђери са секирама, калдрмције са чакљама и меанције са чабровима буду снабдевени“ и да при појави пожара притекну у помоћ, устабашама да своје еснафе доведу на место пожара, а сакацијама да „преко ноћи имају саке напуњене водом, како би одмах могли притећи у помоћ“.³⁰

Санкције за нарушавање пожарне безбедности

До доношења Казнителног законика за Књажество Србију 1860. кривичноправне одредбе, па и оне које су се тичале нарушавања пожарне безбедности, налазиле су се у разним прописима. Чињеница да два прописа из устаничког раздобља, Закон проте Матеје из 1804. и Карађорђево криминални законик из 1807. године, не помињу пожар, не значи да његово изазивање није било кажњиво. Највероватније се кривац за ово друштвено опасно дело, као и за многа друга, кажњавао на основу обичајних правних правила. Кнез Милош је 1831. издао наредбу којом је за „подбацивање ватре“ запређено „строгом казном“, о чијој се врсти и висини може само претпостављати. Уредба за гашење пожара из 1834. садржала је и казнене одредбе. Гасилац који у одређеном року не би набавио прописане пожарне справе кажњаван је новчано, а у случају да ни у новом року то не учини, и у новцу и бојем (чл. 13). Гасиоца који не би дошао на место пожара „са своим алатом“ или не би испунио своју дужност у гашењу пожара, а не би доказао „какве важне узроке“ који су га спречили да своју обавезу испуни, суд је „примерено“ кажњавао (чл. 15). Ако би се испитивањем утврдило да је до пожара дошло „несмотренијем и небреженијем“ домаћина или неког од укућана, кривац се кажњавао „соразмјерно и примјерно“ (чл. 17). Војни закон из 1839. године је за намерну паљевину прописао смртну казну: „Кои ватру под туђе добро подмеће, или пали и ара, тај живота да се лиши“ (чл. 25). Онај ко злонамерно подметне ватру, ако пожар и не избије, има бити „најстрожије као палитељ казњен и по обстојателствима самога живота лишен, и ако је могуће и штету ће накнадити морати“. И нехатно изазивање пожара, па и сама „несмотреност, ако се пожар и није догодио, али би се лако догодити могао“ имали су се „строгом казнити“. Изазивач

³⁰ АС, ДС, рн 603/843.

пожара избегао би казну само у случају пожара „кои се и највећом смотреностју предвидити и предохранити није могао“ (чл. 68). Најзад, војник који би „у мирно или немирно време, самовољно варош, село, цркву, шпитаљ или куће житеља и остале зграде подпалио, ако и не би сагорело, онај да буде живота лишен заједно са своима помагачима“ (чл. 106).

Казнителни законик за полицајне преступке од 27. маја 1850. године³¹ прописао је у глави XIII преступе против „наредба за пожар“ Према Уредби о томе, како ће полицајне власти с полицајним преступницима поступати, и како ће их оне казнити од 8. маја 1850. године,³² за изрицање и извршење казни за те преступе биле су надлежне полицијске власти: примирителни (општински) судови, срески начелници, окружни начелници и Управа вароши Београда.³³ Полицијски преступи којима се крше пожарни прописи прописани су у осамнаест параграфа. Ко би „ново радиште, гди ће се ватром радити“ начинио без знања и одобрења полиције или противно ономе „како му сигурности ради од ватре Полиција пропише“ кажњавао се новчаном казном од два до шест талира, а иста казна чекала је и оне који не би хтели „стара овакова радишта, од кои се опасност предвиђа“ поправити. Ко би противно забрани направио дрвени оцак у вароши „гди се куће наблизу једна код друге граде“, као и онај ко не би по наредби полиције стари дрвени оцак заменио „с новим од цигаља“, плаћао је казну од једног до три талира. Онај ко противно налогу полиције „оцак или гвоздену цјев од фуруне поред своје стреје или сусједне куће или сграде тако изводи, да би се отуд ласно могао пожар породити“, кажњавао се новчано од два до четири талира. Онај ко би врућ, неугашен пепео на таван, у кошару, вајат или на такво место „гди се онакове ствари налазе, кое се лако запалити могу“ изнео и оставио, плаћао је казну од једног до три талира. Оџачар који пропусти да очисти оцак у вароши у прописано време или на позив газде, кажњавао се новчаном казном од три цванцика, а ако би се оцак запалио јер оџачар није позван у прописано време или му није допуштено да очисти оцак, газда куће кажњаван је од једног до четири талира. Ко противно забрани

31 *Зборник*, књ. 5, 1853, 129.

32 Исто, 187.

33 Крстић Мистрицеловић И., *Доношење и значај Полицијске уредбе из 1850. године*, Безбедност, 1–2/2009, 414–432.

полиције „на таково мјести сјено свози, гди је Полиција нашла, да је опасно“, кажњава се новчано од два до шест талира. Ко „на таван, кошару или отлукану, или на таково мјесто, гди се ствари налазе, које се лако запалити могу“ са свећом без фењера иде, као и онај ко „мангал запаљени на сокак изнесе кад вјетар дува, или кои ноћу у дућану мангал с ватром остави, или с горећом незаклопљеном лулом по сокацима, таванима или кошарама иде, и уобште кои с ватром и свећом небрежљиво поступа“, плаћао је казну од једног до четири талира. Онај ко „требежину близу шуме или оградe, или близу сјена или жита запали, од чега би се пожар породити могао“, кажњавао се затвором од два до шест дана ако је то „из несташтва учинио“, затвором од шест до 12 дана ако је то учинио „из тврдоће или каквог свог добитка ради“, а ако би тиме „вред и штету причинио“ предавао се суду ради строже казне. Затвором од два до шест дана кажњавао се онај ко би „сметлиште или ђубре у авлији или ма гди у вароши запалио“. Фишекције и дућанције који би у дућану држали барут или више фишека од онога „колико им Полиција по обстојателствама мјеста и времена допусти“, кажњавали су се новчаном казном од два до шест талира. Одређени на гашење или на друге послове при пожару који без „закони“ и довољни узрока“ не би одмах дошли на место пожара или не би радили по наредби полиције, као и онај који „неби справе за гашење пожара по наредби Полицајној у свако доба у преправности имао“ сваки пут када се ухвати у преступу, плаћали су на име казне од једног до два талира. Пекари, фурунције, механције, ковачи, бравари, лончари и сви они који с ватром раде, сваки пут када би се ухватили да крше наредбу по којој „морају имати свакад у кући по један чабар пун воде“, плаћали су за казну један талир. Најзад, онај ко „при пожару што од ствари погорелца однесе и затаи“, имао је „да се као лопов и велики злочинац Суду на осуђење преда“.

Закључак

Мере пожарне безбедности се у Србији током прве половине XIX века развијају у оквиру општег државноправног развоја и одликују се карактеристикама присутним у свим сегментима државног уређења и његовог правног регулисања. У раздобљу прве владавине кнеза Милоша и област заштите од пожара, као и целокупан

друштвени живот, обележена је нормирањем у виду подзаконских правних прописа. Међу њима се по значају издваја Уредба за гашење пожара из 1834, која ће остати на снази и бити примењивана дуго након Милошевог одласка из Србије. У уставобранитељском периоду, утемељеном на законском уређивању бројних питања друштвеног и државног живота, помак у области заштите од пожара начињен је прописивањем превентивних пожарних мера и санкција за нарушавање пожарне безбедности. Београд је због свог значаја и пре него је 1841. постао престоница младе српске кнежевине, био предмет посебне пажње државних власти у сваком смислу, па и у погледу заштите од пожара. И кнез Милош, који није радо боравио у Београду, и кнез Александар Карађорђевић, који је из њега скупа са уставобранитељима управљао Србијом, свесни повећаног ризика од пожара, прописивали су заштитне противпожарне мере за чије је спровођење и надзор било задужено Управитељство вароши Београда.

На основу свега изнетог, може се закључити да је пожарна безбедност у Србији у посматраном периоду често била предмет правног регулисања. У прво време је акценат био на гашењу пожара, а касније је нормирана и превентива пожара. У складу са таквим развојем нормирања заштите од пожара прописују се и санкције за изазивање пожара и кршење превентивних пожарних мера. Најзад, приметно је и одсуство професионалног ватрогаства у овом периоду, и у том смислу Србија је око стотинак година каснила за развијеним европским земљама. Поверавање пожарне безбедности у надлежност полицијских органа било је, међутим, решење карактеристично за државу у развоју каква је управо и била Србија у првој половини XIX века.

Пожарна безбедност у прошлости Србије као истраживачки проблем свакако завређује научну пажњу. Будућим истраживањима могу се продубити постојећа научна знања о појединим аспектима пожарне безбедности у Србији у првој половини XIX века. Пожељна су и истраживања пожарне безбедности у Србији у каснијим историјским периодима, а нова научна знања проистекла из њих уједно би омогућила и поређење Србије са другим државама у погледу стања пожарне безбедности.

Литература

1. Архив Србије, Државни Савет, Деловодни протокол, бр. 4944 од 1. децембра 1837.
2. Архив Србије, Суд округа Крагујевачког, Деловодни протокол – капитални, Н^о7 од 5. јануара 1835.
3. Архив Србије, Књажеска канцеларија, V – 90.
4. Архив Србије, Књажеска канцеларија, V – 91.
5. Архив Србије, Књажеска канцеларија, VII – 761.
6. Архив Србије, Књажеска канцеларија, XV – 1484.
7. Архив Србије, Књажеска канцеларија, XX – 88.
8. Архив Србије, Министарство унутрашњих дела – Полицајно одељење, 1847, IX – 117.
9. Архив Србије, Министарство унутрашњих дела – Полицајно одељење, 1848, XIV – 9.
10. Архив Србије, Министарство унутрашњих дела – Полицајно одељење, 1868, XV – 160.
11. Историјски архив Београда, Београдски суд, Протокол Београдског суда, бр. 101/1834.
12. Историјски архив Београда, Управа Града Београда, 1837, кут. 1, бр. 261.
13. Дужности војени команданата, исправничества и срезкиј старјешина од 11. новембра 1836. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 30, 1877, 134–149.
14. Дужности главног полицаја вароши Крагујевца од 2. јула 1836. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 30, 1877, 124.
15. Дужности за полицајце и полицију од 10. августа 1835. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 30, 1877, 88.
16. Казнителни законик за полицајне преступке од 27. маја 1850. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 5, 1853, 129.
17. *Полиција*, бр. 6 за 1914, 160–162.
18. Решење о награди за гашење пожара, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 4, 1849, 160–161.
19. Указ о саставу Државног савета и Кнежевог кабинета, о дужностима Савета и појединих министара и чиновника у Савету и Министарствима, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 30, 1877, 42.

20. Уредба за гашење пожара од 7. новембра 1834, Крагујевац 1834.
21. Уредба за обштинске приходе од 12. септембра 1839. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 1, 1840, 119.
22. Уредба о држању панађура од 13. јула 1839. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 1, 1840, 87.
23. Уредба о дужностима чиновника, квартаљника, буљукбаше и пандура управе вароши Београда од 1. новембра 1840. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 30, 1877, 161.
24. Уредба о томе, како ће полицајне власти с полицајним преступницима поступати, и како ће их оне казнити од 8. маја 1850. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 5, 1853, 187.
25. Устројеније Државног савета од 27. априла 1839. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 1, 1840, 27.
26. Устројеније Попечитељства иностраних дела од 29. маја 1839. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 1, 1840, 35.
27. Устројство централне државне управе од 29. маја 1839. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 1, 1840, 38.
28. Закон војени од 31. октобра 1839. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 1, 1840, 145.
29. Алимпић, Д. Ђ. (1905). *Историјски развитак полицијских власти у Србији*. Државна штампарија, Београд.
30. Крстић Мистрицеловић, И. (2009). Доношење и значај Полицијске уредбе из 1850. године. *Безбедност*, 51(1–2): 414–432.
31. Крстић Мистрицеловић, И., Радојичић, М. (2015). Анализа прописа о раду београдске полиције из 1831. године. *Безбедност*, 57(1): 105–120.
32. Млађан, Д. et al. (2004). *Историја професионалне службе заштите од пожара у Београду, 1864–2004*. ZELNID, Београд.
33. Перуничкић, Б. (1964). *Београдски суд 1819–1839*. Историјски архив Београда, Београд.
34. Петровић, М., (1901). *Финансије и установе обновљене Србије*, I. Министарство финансија Краљевине Србије, Београд.
35. Тодоровић, М. *Београд кога више нема*. Политикин забавник, Београд.

Regulations on Fire Safety in Serbia in the First Half of the 19th Century

Abstract: *The development of fire protection and the normative shaping of firefighting and preventive fire measures in the Serbian state built during the 19th century took place in accordance with the general social circumstances and the degree of achieved state and legal development. Fire safety in renewed Serbia has progressed from experiential fire protection, throughout learning from failures and observed errors during fires, through efforts to control the use of fire in craft processes in the first half of the 19th century to erecting buildings prepared for fire scenarios and creating fire brigades in 80s of the 19th century. The paper analyzes the legal framework of fire safety in Serbia in the first half of the 19th century, which consisted of regulations on fire extinguishing, provisions on fire prevention and provisions sanctioning violations of fire safety. During the first half of the 19th century, fire safety measures in Serbia were developed within the framework of general state and legal development and were characterized by a set of features present in all segments of state organization and its legal regulation. During the first reign of Prince Miloš, the area of fire protection, as well as the entire social life, was marked by standardization in the form of bylaws. Among them, the 1834 Decree on extinguishing fires from 1834, which would remain in force and be applied long after Miloš left Serbia, stands out in importance. During the rule of the so-called constitutionalists, based on the legal regulation of numerous issues of social and state life, progress in the field of fire protection was made by prescribing preventive fire measures and sanctions for violating fire safety. Due to its importance, even before it became the capital of the young Serbian principality in 1841, Belgrade was the subject of special attention of the state authorities in every sense, even in terms of fire protection. Both Prince Miloš Obrenović, who did not like to stay in it, and Prince Aleksandar Karadjordjević, who ruled Serbia together with the constitutionalists, aware of the increased risk of fire, prescribed protective fire-fighting measures for the implementation and supervision of which the Belgrade police was in charge. Several conclusions emerge from the performed analysis. The fire safety in Serbia in the observed period was often the subject of legal regulation. At first,*

the emphasis was on extinguishing fires, and later fire prevention was standardized. In accordance with such a development of fire protection standardization, sanctions for causing fires and violating preventive fire measures were also prescribed. The absence of professional firefighting is noticeable, in the sense that Serbia was behind the developed European countries by about a hundred years. However, entrusting fire safety to the competence of the police authorities was a solution characteristic of a developing country such as Serbia was in the first half of the 19th century.

Keywords: *fire, fire safety, regulation.*